

И.КАНТЫН ЁС ЗҮЙН СУРГААЛ ДАХЬ ҮҮРЭГ-ИЙН ТУХАЙ АСУУДАЛ

Б.Цэрмаа

ШУА-ийн ФСЭХ-ийн эрдэм
шинжилгээний ажилтан, магистрант

Түлхүүр үг: үүрэг, ёс суртахуун, сайн санаа, захирамж

Товч утга: Германы философич И.Кантын (1724-1804) философийн системд ёс зүйн сургаал нь томоохон байр суурь эзэлдэг билээ. Түүний ёс зүйн сургаалын гол ойлголт болох “үүрэг”-ийн тухай үзэл баримтлалын агуулга, ач холбогдлын талаар энэхүү өгүүлэлд авч үзэх болно.

Өнөөгийн бидний амьдран буй нийгэм эрх үүргийн тэнцвэр алдагдаж байгаа нь хүмүүс үүргээ ер ухамсарладаггүй, эрхээ сайн мэддэгтэй нь салшгүй холбоотой юм. Эрхээ эдэлж байгаа бол үүргээ мөн биелүүлэх ёстой. Үүргээ ухамсарлаж, биелүүлэх нь тухайн хувь хүний ёс суртахууны ухамсартай холбоотой. Хүмүүс бид үүргийг өөрөөсөө хол хөндий ойлгож, зөвхөн цаасан дээр бичээстэй, хуулийн хүрээнд яригддаг эрхийн үүргийг¹ голчлон хүлээж авсаар уг ойлголтын агуулгыг бүдгэрүүлдэг.

Үүрэг хариуцлага суларсан өнөөгийн нөхцөл байдалд бид залж жолоодогдож, баримтлах зарчимгүйгээр урагшилсаар л... Энэ нь өөрөө “үүрэг” гэх энэхүү ойлголтын агуулга, практик ач холбогдлыг тодруулах шаардлагыг бий болгож байгаа юм. Үүргийн талаар үе үеийн олон сэтгэгч ёс зүйн сургаалдаа авч үзсээр ирсний нэг нь Германы философич И.Кант (1724-1804) юм. Бид энэ өгүүлэлд Германы философич И.Кантын ёс зүйн сургаал дахь “үүрэг” хэмээх ойлголтын агуулгыг тодруулж үзэхийг хичээв.

Эртний Грекийн философич Аристотель “Философи гайхашралаас эхэлдэг”² гэж онож хэлжээ. Энэ үүднээс Кант яагаад ёс зүйн сургаалынхаа төвд “үүрэг” хэмээх ойлголтыг авч үзэх болов гэдэг асуултын нэгэн хариулт нь түүний намтар өгүүлснээр хувийнх нь зан чанартай холбоотой.

Философичдын намтрын талаарх бүтээлүүдэд Кантыг маш өвөрмөц хэлбэрийн цэвэрч, нямбай хүн байжээ. Түүний өдрийн цагийн хуваарь нь яг таг зохицуулагдсан байдаг байсан гэдэг. Тэрээр өглөө эрт босож, ажлаа үргэлжлүүлэх ба дараа нь их сургуульдаа зөвхөн нэг л замаар, нэг л цагт явж, ирдэг байсан нь замд нь оршдог мухлагууд түүний явахыг хараад цагаа тааруулдаг байсан³ хэмээн олонтаа дурдсан байдгийг энд тэмдэглэх нь зүйтэй. Өөрийн амьдралдаа хариуцлагатай, нягт нямбай ханддаг байдал нь түүний ёс зүйн сургаал, ялангуяа үүргийн тухай үзэл баримтлалд нь шингэсэн мэт санагдана. Тэрээр үүргийг авч үзэхдээ хатуу чанд шаардлага, захирамж хэлбэрээр авч үзсэн бөгөөд хүн гол нь үүргээ ухамсарлаж хийсэн үйлдэл нь жинхэнэ ёс суртахуунлаг үйлдэл болно хэмээн үзжээ.

И.Кант Би юу хийх ёстой вэ? гэдэг цэвэр ёс суртахууны асуудлын хүрээнд “үүрэг” хэмээх ойлголтыг гаргаж тавьжээ. Үүрэг бол И.Кантын ёс зүйн сургаалыг тодорхойлдог гол ойлголт учир түүний ёс зүйн сургаалыг үүргийн ёс зүй гэж нэрлэх нь бий. Тэрээр «Ёс суртахууны метафизикийн үндсүүд» (*Groundwork of the Metaphysics of Moral, 1785*) хэмээх бүтээлдээ үүргийн талаар илүү тодорхой авч үзсэн байдаг. Энд үүрэг гэдэг ойлголтоор дамжуулан ёс суртахуунт ба ёс суртахуунт бус үйлдлийн ялгааг тодорхойлохыг оролджээ. Ёс суртахуунт болон ёс суртахуунт бус үйлдлийн ялгаа (эсрэг, тэсрэг чанар) юунд байна

¹ Үүргийг дотор нь ёс суртахууны үүрэг, эрхийн үүрэг гэж хоёр ангилдаг.

² Ц.Алтантуяа, Н.Энхцогт. Философи дахь гайхамшигт 50 санаа. УБ., 2011. 18 дахь тал.

³ Мөн тэнд. 242 дахь тал.

вэ? эсвэл ёс суртахуунтай үйлдэж буй хүн зүй бус үйлдэгчээс юугаар ялгагдах вэ? гэсэн асуултуудыг тайлах түлхүүр нь “сонирхлоор” хийж буй үйлдэл ба “хүлээсэн үүрэг” ёсоор хийж буй үйлдлийг зааглан салгахад оршино гэж И.Кант үзэж байв.

Хэн нэгэн хүн хүсэл сонирхлоосоо үл хамааран хийх ёстой үйлдэл нь “хүлээсэн үүрэг” болох ба хэн нэгэн ямар нэг юм амлаагүй эсвэл заавал хийх ёстой үйлдэл биш бол энэ нь “сонирхлоороо” хийж буй үйлдэл болох ажээ⁴. И.Кант “Хүний үйлдэл ёс суртахууны хувьд сайн байна гэдэг нь өөрийн сонирхлоороо хийх бус, харин хүлээсэн үүргээрээ хийсэн үйлдлийг хэлдэг”⁵ хэмээн бичсэн байдаг. Жишээлбэл, хүнд сайн үйл хийх сонирхол байдаг, хэн нэгэн хүн найздаа туслахыг хүсч болно. Туслая гэсэн бодол олон янзын шалтгааны улмаас үүсдэг. Тэгвэл энд найзыгаа хайрлах сэтгэл эсвэл зүгээр сайн үйл хийе гэсэн эрмэлзлэл байж болно. Гэвч Кантынхаар энэ хоёр шалтгааны улмаас найздаа туслая гэсэн хүн бол жинхэнэ утгаар ёс суртахуунт хүн биш юм. Тэрээр зөвхөн сонирхлынхоо дагуу сайн үйлдэл хийхийг эрмэлзэж байна. Тэгэхээр жинхэнэ ёс суртахуунт үйлдэл бол сонирхлын дагуу биш зөвхөн үүргийнхээ дагуу хийгдэх ёстой гэж Кант үзсэн юм.

Кантынхаар «өөрийнхөө үүргийг биелүүлнэ» гэдэг бодомж нь хүссэнээрээ, эсвэл юманд татагдсанаараа бус, гагцхүү үүргээ ухамсарлан хийхийг хэлж байгаа юм.⁶ Тэгвэл үүргээ биелүүлж байгаа хүн бүхэн ёс суртахуунтай байж чадах уу? гэсэн асуулт гарч ирнэ. Энэхүү асуултад хариулахын тулд И.Кант «үүргийн дагуу» хийж буй, «үүрэг ёсоор» хийгдэж буй үйлдлүүдийг ялгаж үзжээ. Учир нь И.Кант үүргээ биелүүлж байгаа хүний цаана хувиа хичээх үзэл, ашиг хонжоо харсан сэтгэл нуугдаж байж болох юм гэж үзсэн. Тухайлбал, олонхи эцэг эхчүүд үр хүүхдийнхээ төлөө санаа тавих сонирхолтой байдаг, энэ сонирхол нь хүүхдэд хайртайн үр дүнд ч, хүүхдээ ачлахгүй бол шүүх цагдаагийн шийтгэл ирнэ гэж айсны үр дагавар ч байж болно. Гэтэл энэ хоёр шалтгаанаас болоод үр хүүхдийнхээ төлөө санаа тавьсан хүмүүс биеэ зүй зохистой авч яваа бус юм. Тэд “хүлээсэн үүргийн хүчинд” бус харин, “хүлээсэн үүргийн дагуу” үйлдэж байна. Өөрийн амласан үүргийн уг чанар (мөн чанарыг) ойлгож, энэ ойлголтын хүчээр үйлдэж буй хүн л ёс суртахуунтай хүн юм. Тиймээс Кант жинхэнэ ёс суртахуунлаг үйлдлийг тодорхойлохдоо: «хүсэл сонирхлынхоо дагуу ч бус хүлээсэн үүргийнхээ дагуу ч бус гагцхүү үүргээ ухамсарласныхаа үндсэн дээр хийж буй үйлдэл нь ёс суртахуунлаг байж чадна гэж үзээд ийм үйлдлийг “үүрэг ёсоор” үйлдэж буй үйлдэл»⁷ гэж нэрлэжээ.

Кант үүрэг хэмээх ойлголтыг хүний цэвэр ариун сэдэл тэмүүлэлтэй шууд холбон авч үзээд “үүрэг”-ийн дотоод мөн чанарыг гүйцэд тодорхойлохын тулд тэрээр *сайн санаа* гэдэг ойлголтыг гаргаж иржээ. Үүнд, хүн сайн санаа байгаа учир хүн үүргээ ухамсарлаж, сайн үйл хийх чадвартай болно гэж үзжээ.

Үүнийг ухварлан ойлговоос, жишээлбэл, Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 1.4.2-г

1/ байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль тогтоомжийг сахин биелүүлэх;

2/ байгаль орчныг хамгаалах үндэсний уламжлал, зан заншил эзэмшиж хэрэглэх, үр хүүхэддээ экологийн хүмүүжил олгох;

3/ байгаль орчинд хортой нөлөөлөхөөс сэргийлэх, өөрийн буруугаас

*учруулсан хортой нөлөөлөл, түүний хохирлыг арилгах буюу нөхөн төлөх үүрэгтэй*⁸ гэж заасан байна.

⁴Д.Тунгалаг. Ёс зүй. УБ.,2002. 83 дахь тал.

⁵Н.Ж.Патон (trans). I.Kant. The Moral Law. Groundwork of the Metaphysic of Morals. New York., 2012. p.68

⁶Ричард Поупкин, Аврум Стропп. Гүн ухаан. УБ.,1998. 55 дахь тал.

⁷Д.Тунгалаг. Ёс зүй. УБ.,2002. 83 дахь тал.

⁸ <http://www.legalinfo.mn/law/details/8935>

Хүмүүс энэхүү үүргээ мэдэж байгаа боловч мод огтлож, уул ус, газар шороогоо сэндийлж өөрийн ашиг, сонирхлын төлөө үйлдэл хийсээр байдаг нь сайн санаа (Кантын ярьж буй), ёс суртахуун дутагдаж байгаа хэрэг юм. Тэгэхээр хүнд зөвхөн үүргээ мэдэх бол хангалттай биш юм. Аливаа юманд үндэс суурь гэдэг зүйл заавал байдаг, сайн үйл үйлдэж, ёс суртахуунлаг байхын үндэс суурь нь үүргээ ухамсарлаж, биелүүлэхтэй холбогдох бөгөөд тэрхүү үүрэг нь сайн санаанд суурилах ёстой гэж ойлгож болох юм. Үүнийг дүрслэн үзүүлбэл:

Кант сайн үйл бол өөртөө ба бусдад ашиг тустай үйл байх албагүй, харин үүргээ ямар ч арга хэрэгслээр биелүүлэхүй мөн гэж бичжээ. Ёс суртахууны үүргийн шаардлагуудыг биелүүлэх нь практик үйлдлээс, хүмүүсийн хэрэгцээнээс биш, харин сайн санаанаас шалтгаалдаг гэж тэрээр үзсэн байна. Сайн санаа байгаа учраас хүн үүргээ ухамсарлаж жинхэнэ ёсоор буюу “үүрэг ёсоор” үйлдэж чаддаг.

Тэрээр Кант “үүрэг бол ёс зүйн тулгуур ойлголт, тухайлбал сайн гэдэг ойлголтыг тодорхойлогч ойлголт мөн бөгөөд сайн бол ёстойд тохирч буй зүйл, үүргээ биелүүлсний үр дүн мөн” гэж үзжээ. Тэгэхлээр сайн гэдэг нь Кантынхаар үүргээ биелүүлж (үүрэг ёсоор), үүргээ ухамсарлан үйлдэж буй үйлдлийг хэлнэ. Тэгэхээр ёс зүйн үндсэн ойлголт болох “сайн” бол Кантын үзэж байгаагаар үүргээс хамаарч байгаа юм. “Ёс суртахуун аваас Бурхан тэнгэрээс, мөнх сүнснээс хамаардаг биш, харин ч үүний эсрэгээр ёс суртахуун нь шашны агуулгыг бүрдүүлдэг бөгөөд Бурхан тэнгэрийг хайрлана гэдэг бол ёс суртахууны үүргээ биелүүлж, хүн шиг хүн байна”⁹ хэмээн Кант тодорхойлжээ. Мөн практик үйлдлийн эрхэм зорилго нь сайн үйлсэд эрмэлзэхэд биш, харин ёс суртахууны үндсэн хуулийг хэрэгжүүлэхэд оршино¹⁰ гэжээ.

Кантынхаар буян хийх чин эрхэмнэл нь хэдийгээр сайн үйлд хүргэдэг боловч судсаар нь “муу үйлсийн хүйтэн цус гүйж байх” тохиолдолд муу үйлд бас хүргэж болдог гэнэ. Яагаад гэвэл, буянт үйлсэд сайны чанар нь зөвхөн хэсэгчлэгдсэн, бүрэн бус, харьцангуй байдлаар илэрхийлэгдэж байдаг гэж тэр үзжээ. Буянт үйлсийн шийдвэрлэгч үндсэн шалгуур нь ямар ч тайлбар, хязгаарлалтгүйгээр сайн гэгдэж байгаа тийм зүйл л байх болно. Буянт үйлийн шалгуур нь “Бүү устга”, “Бүү худлаа ярь”, “Бусдыг арга хэрэгсэл байдлаар бүү ашигла”, “Бүү хулгай хий” гэх мэт ёс зүйн бичигдээгүй хуулиуд байдаг аж. Муу үйлсээс ялгагдах баталгаа нь дээд ёс суртахуун биш, харин бүх нийтийн албан ёсны, формаль, априори, бас трансценденталь шинж чанартай ёс суртахууны максимум байдаг¹¹ гэжээ.

Кантын ёс зүйн сургаал дахь “императив”¹² захирамж хэмээх ойлголт нь ёс суртахууны үүргийн агуулгад чухал хэсэг болдог юм. Тэрээр захирамж (императив)-

⁹ Ц.Гомбосүрэн. Ёс зүй. УБ.,2008. 67 дахь тал.

¹⁰ В.А.Канке. Философия. М.,2001. С.249

¹¹ Мөн тэнд. С.250

¹² Энэ нь захирамж гэсэн утгыг илэрхийлэхээс гадна шаардлага гэдэг утгаар авч үзэж бас болно.

ийг таамаглалын (гипотетик), эрс (категорик) гэсэн хоёр янз байна хэмээн зааглан үзсэн. Таамаглалын императив (hypothetical imperative) нь хэм хэмжээний буюу норматив шинжтэй бөгөөд хэрэв та тийм үйлдэл тэгэж ингэж үйлдэх ёстой гэдгийг зааж өгнө. Харин эрс императив (categorical imperative) нь ингэж үйлдэх ёстой гэдгийг тушаана. “Категорик императив бол аль нэг юмыг заавал, яг таг, өөрөөр хэлбэл, хүмүүс бидний хүсэл эрмэлзэл, зорилго ба санаа зоригоос үл хамааран гарцаагүй хийх ёстой гэж шахан тулгаж байдаг ерөнхий шаардлага юм”¹³. Харин “Үйлдэл нь өөр нэг зүйлд гагцхүү хэрэгслийн үүрэг гүйцэтгэж байвал тэр императив нь гипотетик шинж чанартай байна. Харин үйлдэл нь ер нь зөв зүйтэй, оюун ухаанд нийцсэн хүсэл зоригт агуулагдах ёстой, энэ нь хүсэл зоригийн зарчим нь байвал ийм тохиолдолд императив нь эрс (категорик) шинж чанартай байна”¹⁴ гэжээ. Үүний дагуу бол аливаа зорилгод хүрэх арга хэрэгсэл болохуйц тодорхой үйлдэл буюу эс үйлдэхүйг захирамжлахыг **гипотетик императив**, харин тодорхой үйлдэл, эс үйлдэхүйг зорилгод хүрэх хэрэгсэл биш, харин зорилго болгож захирамжлахыг **категорик императив** гэнэ. Энэ хоёр императив аль аль нь үүргийг илэрхийлнэ; эрс байна уу, таамаглалын шинжтэй байна уу, эсвэл зорилго байна уу; зорилгод хүрэх хэрэгсэл байгаагаас үл хамааран үйлдэл буюу эс үйлдэхүй нь сайн зүйл юм.

Кантын үзэж байгаагаар гипотетик императив нь ёс суртахууны императив биш юм. Тэрээр ёс суртахууны туйлын үүргийг категорик императив гэдэг ойлголтоор дамжуулан илэрхийлсэн байна. Бүх императив нь үүргээр буюу “чухам юуг хийвэл буюу юуг эс хийвэл сайн”... байхыг¹⁵ илэрхийлнэ гэжээ. Кант категорик (эрс) императивын хэд хэдэн бодомж гаргасны нэг нь дараах томъёолол юм. «Чиний хүсэл зоригийн максима¹⁶ зөвхөн чинийх байхын зэрэгцээ мөн бүх нийтийн хууль тогтоомжийн зарчим байхаар биеэ авч явж үйл хөдлөлөө тохируулж бай». Энэ нь ёс суртахууны Алтан дүрэм¹⁷¹⁸ тэй адил биш боловч чухам энэ томъёололд ёс суртахууны суурь ойлголт агуулагдаж байна гэж үзсэн. Түүний утга нь хүн бүр өөрийн хувийн ашиг сонирхлоосоо татгалзаж ёс суртахуунтай бүхний хувьд ухаалаг бөгөөд бүх хүмүүс яг өөрийн юм шиг хүлээн авдаг тийм дүрэм журмын үндсэн дээр үйл ажиллагаагаа явуулах ёстой гэдэгт оршино.¹⁹ Энэхүү томъёоллоос үзэхэд хувь хүний өдөр тутмын үйл ажиллагаа хийгээд нийгэмд боловсронгуй дүрэм журам маш их чухал болох нь харагдаж байна. Мөн тэрээр “Хүн үүргийнхээ ёсоор хуультай холбоотой гэдгийг бүгд ойлгодог боловч хүн зөвхөн өөрийн хууль тогтоомжид захирагдах авч бас бүх нийтийн хууль тогтоомжид захирагддагаа, хүн байгалийн зорилго дагуу бүх нийтийн хууль тогтоогч хүсэл зорилготойгоо зохицон өөрийн үйлдэл юугаан хийх үүрэгтэйгээ гадарладаг ч үгүй явдаг юм”²⁰ хэмээн бичжээ. Чи өөрөөрөө болон бусад хүмүүсээр дамжуулан хүн төрөлхтөнд зорилго гэж л хандаж бай, тэдэнд зөвхөн арга хэрэгсэл гэж хэзээ ч битгий ханд²¹.

И.Кантын философийн тухай цөөн үгээр ярина гэдэг бол квант механик буюу харьцангуйн онолыг хэдхэн үгээр тайлбарлахтай ижил билээ! хэмээн Роберт Вольф нэгэн номондоо бичсэн байдаг. Гэвч Кантын ёс зүйн философийн зарим түлхүүр ойлголтын нэг болох “үүрэг”-ийн тухай авч үзэх нь түүний ёс зүйн сургаалыг ойлгоход дөхөм болох

¹³ Роберт Вольф. Философийн тухай. УБ.,2002. 57 дахь тал

¹⁴ Ханс Кельзен. Хэм хэмжээний тухай ерөнхий онол. УБ.,2013. 28 дахь тал.

¹⁵ Мөн тэнд. 28 дахь тал.

¹⁶ Максим бол хүсэл зоригийн субъектив зарчим юм. Объектив зарчим (хэрвээ оюун ухаан хүсэл эрмэлзлэлийн чадвараас дээгүүр бүрэн хүчин чадалтай байвал рационал оршихуй бүхэнд практик зарчим субъектив байдлаар үйлчилж болно) бол практик хууль юм.

¹⁷ **Энэ нь бусад хүмүүстэй харьцахдаа тэд чамтай яаж харьцаасай гэж чи өөрөө хүсдэг билээ, түүн шигээ л харьц гэсэн утгатай.

¹⁸

¹⁹ Роберт Вольф. Философийн тухай. УБ.,2002. 57 дахь тал.

²⁰ Философи эхлэн сурах бичиг. УБ.,2000. 246 дахь тал.

²¹ Роберт Вольф. Философийн тухай. УБ.,2002. 61 дэх тал.

бөгөөд өнөө үед үнэ цэнэтэй хэвээрээ, эрх зүйн болон ёс зүйн үүрэг юм.

ABSTRACT

Kant's ethics occupied mainly in his system of philosophy. In this article we considered on concept of duty ethics in Kant's moral philosophy.

Kant holds that "a human action is morally good, not because it is done from immediate inclination still less because it is done from self-interest but because it is done for the sake of duty". An action even if it accords with duty and is in that sense right is not commonly regarded as morally good if it is done solely out of self-interest.

Ном зүй:

1. Ц.Алтантуяа, Н.Энхцогт. Философи дахь гайхамшигт 50 санаа. УБ.,2011
2. Ш.Ганхуяг, М.Гантуяа. Философийн түүхэн тойм. УБ.,2002
3. Ц.Гомбосүрэн. Ёс зүй. УБ.,2008
4. П.С.Гуревич. Соёл судлал. II дэвтэр. УБ.,2004
5. В.А.Канке. Философия. М.,2001
6. Д.Тунгалаг. Ёс зүй. УБ.,2002
7. Ричард Поупкин, Аврум Стропп. Гүн ухаан. УБ.,1998
8. Роберт Вольф. Философийн тухай. УБ.,2002
9. Ханс Кельзен. Хэм хэмжээний тухай ерөнхий онол. УБ.,2013
10. Философи эхлэн сурах бичиг. УБ.,2000
11. I.Kant. The Moral Law. Groundwork of the Metaphysic of Morals. H.J.Paton (trans). New York.,2012.
12. <http://www.legalinfo.mn/law/details/8935>